

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.22>

УДК 343.98

Н. М. Ткаченко, начальник управління експертного забезпечення правосуддя Департаменту з питань судової роботи та банкрутства Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук
E-mail: metod@minjust.gov.ua

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА – ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕКСПЕРТНОЇ ДИДАКТИКИ

Розглянуто питання вдосконалення професійної підготовки судового експерта. Підготовка кадрів судових експертів є одним із найважливіших засобів експертного забезпечення правосуддя в державі, оскільки тільки фахівець високого наукового рівня здатний забезпечити надання об'єктивного висновку на основі використання спеціальних знань у будь-якому виді судочинства. Саме тому створення ефективної моделі комунікативної діяльності судового експерта відіграє важливу роль під час підготовки судово-експертних кадрів. Особливої актуальності набуває професіографія суб'єктів судово-експертної діяльності. Запропоновано професіографічну модель суб'єктів судово-експертної діяльності, що є приблизною схемою професіограми судового експерта. Ця схема повинна включати такі компоненти: зміст роботи; професійно важливі якості; знання, навички, уміння; умови роботи; медичні протипоказання; обставини, що забороняють особі виконувати функції судового експерта; вимоги до професійної підготовки; споріднені професії; діапазон посад; можливість здійснення трудової діяльності експертом самостійно або в складі юридичної особи, що не є державною спеціалізованою установою; попит на професію на ринку праці. Розкрито характеристики зазначених компонентів професіограми.

Ключові слова: експертна дидактика, професіографія суб'єктів судово-експертної діяльності, професіограма, професія судового експерта, наукова діяльність, спеціальні знання.

Підготовка кадрів судових експертів є одним із найважливіших засобів експертного забезпечення правосуддя в державі, оскільки тільки фахівець високого наукового рівня спроможний забезпечити надання об'єктивного висновку на базі використання спеціальних знань у будь-якому виді судочинства. Отже, створення ефективної моделі комунікативної діяльності судового експерта відіграє важливу роль під час підготовки судово-експертних кадрів. Існують об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на формування ефективної моделі комунікативної діяльності. Адже особистісні якості судового експерта можуть, з одного боку, сприяти забезпеченню його ефективної діяльності, а з другого, створити перешкоди для її здійснення. Щоб уникнути негативного впливу суб'єкта судово-експертної

діяльності на справляння судочинства, треба вдосконалювати систему експертної дидактики (науки про навчання) шляхом установаження особливих вимог до осіб, що можуть у подальшому обіймати посади судових експертів і керівників різних рівнів науково-дослідних установ судових експертиз¹.

Крім володіння на належному рівні спеціальними знаннями, у підготовці майбутніх судових експертів важливим фактором є вироблення в них якостей і здібностей (професійних та морально-етичних), використання яких дозволить на високому професійному рівні виконувати свої процесуальні обов'язки. Безумовно, ми підтримуємо тих науковців, які вважають, що, оцінюючи компетентність експерта, у першу чергу, виникає питання наявності в нього відповідної вищої освіти та досвіду професійної діяльності у сфері науки й техніки².

Державні спеціалізовані науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України характеризуються певною специфікою в кадровому підборі. Оскільки ці організації мають статус науково-дослідних установ, то в їх складі крім посад судових експертів (судовий експерт, старший судовий експерт, провідний судовий експерт, головний судовий експерт) працюють і науковці. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»³ до наукових посад належать: керівник (директор); заступник керівника (директора) з наукової роботи; радник при дирекції наукової установи; учений секретар; керівник (завідувач) наукового підрозділу, наукового видавництва, редакції наукового видання; провідний інженер з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу; провідний редактор наукового видавництва, періодичного наукового видання; головний науковий співробітник; провідний науковий співробітник; старший науковий співробітник; науковий співробітник; науковий співробітник-консультант; молодший науковий співробітник. До наукових працівників належать також особи, які мають науковий ступінь і працюють за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей за галузями наук, за якою присуджено науковий ступінь. Крім того, слід зауважити, що саме передбаченими кваліфікаційними характеристиками посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України встановлено таке правило, що як наукові працівники, які мають кваліфікацію судового експерта, за дорученням керівництва НДУСЕ проводять судові експертизи (експертні дослідження) із використанням наукових методів криміналістики та судової експертизи, так і судові експерти відповідно до технічних завдань проводять наукові роботи із створення методик (методичних рекомендацій) проведення судо-

¹ До питання кадрового забезпечення науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : роз'яснення М-ва юстиції України від 05.08.2013. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0019323-13> (дата звернення: 30.05.2018).

² Клименко Н. І. Щодо питань про компетенцію судового експерта. *Криміналістичний вісник*. 2010. № 2 (14). С. 19–23.

³ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.

вих експертиз¹. На наш погляд, такий підхід є оптимально правильним, бо поєднує теорію й практику судової експертизи.

Ми цілком розділяємо думку В. М. Бараняк з приводу того, що професіоналізація наукових працівників у сфері судово-експертної діяльності переважно повинна ґрунтуватися на фундаментальній підготовці майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі саме як судового експерта. Такий підхід передбачає необхідність розвитку післядипломної освіти, її базування на фундаментальній підготовці в закладах вищої освіти. Зокрема, навчальний процес із підготовки судових експертів має бути орієнтованим на випуск фахівців певних профілів (спеціальностей), а набуті ними знання повинні відповідати встановленим для судових експертів відповідних спеціальностей ступеню, глибині, характеру засвоєння для подальшої їх реалізації².

Практика підготовки фахівців за спеціальністю «судова експертиза» є поширеною за кордоном. Більш того, можна спостерігати її позитивний вплив на якість виконання в майбутньому цими фахівцями своїх обов'язків. Це пояснюється тим, що знання та навички вирішення евристичних завдань у пізнавальній і комунікативній сферах у сукупності зі спеціальними знаннями, отриманими на заняттях із дисциплін спеціалізації, дозволять випускникам закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку експертів, значно скоротити адаптаційний період входження на посаду, успішно виконувати поставлені завдання, сформують основу подальшого професійного зростання експерта³.

Зокрема, у своєму дослідженні, присвяченому проблемам експертної дидактики в закладах вищої освіти України, В. М. Бараняк проаналізував зарубіжний досвід організації та здійснення підготовки судових експертів. Він узагальнив досвід Російської Федерації, Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії, Казахстану. Так, у Польщі, Словаччині, Угорщині та Чехії після отримання вищої освіти особи проходять спеціальну підготовку на відповідних курсах: шість місяців працюють під контролем досвідчених фахівців інститутів криміналістики, а півтора року – під контролем фахівців на місцях. Тільки після цього вони отримують право самостійного виконання експертиз. У Казахстані до загальної професійної підготовки експертів залучаються фахівці з базових дисциплін⁴.

Наведений досвід зарубіжних країн з експертної дидактики орієнтує нас на багатоступеневу систему освіти, яка уявляється оптимальною в такий

¹ Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 19.04.2012 № 611/5 (зі змінами та допов.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/gu/v0611323-12> (дата звернення: 30.05.2018).

² Бараняк В. М. Проблеми підготовки судових експертів у вищих навчальних закладах України. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Юрид. науки.* 2014. № 801. С. 229–233.

³ Тхакохов А. А. Криминалистические и психологические аспекты деятельности судебного эксперта. *Молодой ученый.* 2014. № 19. С. 427–429.

⁴ Бараняк В. М. Зазнач. твір. С. 231–232.

спосіб: спочатку особи отримують вищу освіту за певним фахом із відповідної галузі знань; після цього вони продовжують свою освіту, отримуючи нові знання, уміння та навички під час навчання з метою присвоєння кваліфікації судового експерта; потім – підтверджують свою кваліфікацію через певні періоди. Первинна підготовка судових експертів на базі фахової вищої освіти за конкретними спеціалізаціями може здійснюватися як на базі спеціалізованих державних установ, що здійснюють судово-експертну діяльність, так і вищих навчальних закладів.

Дослідники психолого-правових особливостей судово-експертної діяльності фахівця-психолога відносять судово-експертну діяльність до розряду «критичних» видів діяльності. Професіонали під час виконання функцій судового експерта працюють у напружених умовах, які пов'язані з такими особливостями їх роботи: складний науковий характер та інтенсивність інтелектуальної праці, її нерегульована тривалість за умов виконання невідкладних і особливо важливих завдань з експертного забезпечення правосуддя; суспільно впливова за наслідками значення робота, висока соціальна відповідальність за свою працю та її результати; постійне морально-психологічне навантаження й напруженість, виконання службових обов'язків під час здійснення судово-експертної діяльності у стресових ситуаціях; систематичне перебування у відрядженнях, включаючи відрядження до місць учинення злочинів, під час виконання службових обов'язків з ризиком для здоров'я й життя; прояви морально-психологічного тиску, погрози та безпосередні загрозливі дії проти судового експерта у зв'язку з виконанням ним обов'язків. Зазначені суб'єкти виконують свої службові обов'язки за умов дефіциту часу, впливу на них особливо сильних подразників і домінування негативних емоцій при нестачі позитивних, підвищеної відповідальності при прийнятті рішень та необхідності невідкладного вжиття заходів тощо. Причому наведені умови водночас обумовлюються характером судово-експертної діяльності як окремого виду діяльності, професії, а також породжують виникнення нових труднощів у ході реалізації цієї діяльності. Умови здійснення суб'єктами судово-експертної діяльності своїх завдань можуть породжуватися під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Прикладом цих факторів можуть бути неможливість повного прогнозування змін власної професійної діяльності, що призводить до нерівномірного навантаження фахівців у різні періоди часу; наявність нормативно-правової регламентації строків виконання переліку дій і заходів, передбачених у межах провадження судової експертизи; наявність проблем кадрового забезпечення фахівців (плинність кадрів, недостатній обсяг професійно-психологічного потенціалу); неналежний рівень матеріально-технічного забезпечення фахівців тощо¹. До передумов і чинників професійної діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності також відносять високий темп, нерегламентований режим праці та відпочинку, невідповідність робочих місць і приміщень санітарно-гігієнічним вимогам².

---

¹ Скрипник М. М., Башинський Е. В. Психологія діяльності експерта. *Криміналістичний вісник*. 2011. № 2 (16). С. 34–37.

² Там само. С. 35.

Професія судового експерта – унікальна за своїм змістом. Кожен раз, виконуючи судову експертизу практично із значного кола питань у галузі науки, техніки, ремесла тощо, він, з одного боку, проводить наукове дослідження з метою встановлення фактичних даних і обставин справи, а з другого – набуває статусу процесуальної особи й таким чином у своїй професійній діяльності поєднує статус науковця з відповідної галузі знань і процесуальної особи. Судовий експерт, у першу чергу, повинен бути незалежним від органів досудового розслідування, суду та інших учасників процесу. Тому незалежність судового експерта має забезпечуватися державою шляхом створення необхідних умов для його діяльності та належним матеріальним і соціальним забезпеченням¹. Підготовка експертів повинна також ураховувати психологічні аспекти під час викладання фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін, особливо дисциплін спеціалізації; загальну психологічну підготовку як організований і цілеспрямований процес оволодіння загальною психологічною культурою; спеціальну психологічну підготовку як формування професійно значущих психологічних властивостей і рис, необхідних для успішного виконання службових завдань².

Як і в будь-якій іншій професії, фаховість судових експертів полягає у володінні відповідними засобами, навичками, робочими операціями. У психології їх прийнято розподіляти на дві окремі, але в той самий час взаємопов'язані стадії: уміння (дія, основу якої складає практичне застосування отриманих знань) і навичка (сформована автоматична дія, яка не потребує свідомого контролю спеціальних вольових зусиль для її виконання). Рівнем розвитку цих знань, умінь і навичок визначається загальна культура людини, а також її професійна майстерність. Разом із тим робиться акцент на тому, що на професійно-психологічній компетентності ґрунтуються професіоналізм і майстерність судового експерта. Ця компетентність є багатоструктурним за своїм змістом явищем. Так, професійно-психологічна компетентність судового експерта включає в себе три сфери, кожна з яких складається з окремих компонентів. Перша сфера – мотиваційна (включає в себе особистісно-мотиваційну компетентність, загальнокультурну компетентність, соціальну компетентність), друга – предметно-практична (методологічна компетентність, практично-діяльнісна компетентність, дидактико-методична компетентність, спеціально-наукова компетентність, економіко-правова компетентність, екологічна компетентність, валеологічна компетентність, інформаційна компетентність, управлінська компетентність, комунікативна компетентність), третя – сфера саморегуляції (психологічна компетентність, самооцінка, аутокомпетентність)³.

На нашу думку, обов'язковим елементом підготовки суб'єктів судово-експертної діяльності є виокремлення вимог до їх професійно-мовленнєвої

¹ Проблемні питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності : роз'яснення М-ва юстиції України від 15.02.2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002323-13> (дата звернення: 30.05.2018).

² Скрипник М. М., Башинський Е. В. Знач. твір. С. 35.

³ Судовий експерт: психологічні аспекти практичної діяльності : метод. посіб. / авт.-упоряд. С. О. Шевцов, С. М. Лозова. Київ, 2011. С. 37–39.

діяльності. Адже рівень розвинутості комунікативних умінь і навичок безпосередньо впливає на рівень комунікативної компетенції, яка в цілому визначає ефективність роботи як кожного окремого працівника, так і загалом усієї системи. Зокрема, важливими є такі вміння: правильно визначити тему висловлювання, чітко та коректно дотримуватися її меж; використовувати найбільш вагомі факти й докази для розкриття теми, правильно обирати факти; будувати висловлювання відповідно до його мети та адресата мовлення; установлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами і явищами, робити коректні та правильні узагальнення й висновки; використовувати різноманітні мовні засоби відповідно до типу, стилю й жанру висловлювання¹.

Комунікативна культура є однією з визначальних властивостей сучасної людини та займає провідне місце в загальнокультурному становленні особи. У зв'язку з цим сьогодні одним із найважливіших аспектів професійної освіти й навчання є підготовка фахівців, яким притаманна комунікативна культура, що забезпечує взаємоузгодження дій у професійній діяльності². На залежність професійної культури від рівня комунікативної культури також указує В. С. Садовська. Вона пропонує виділяти дві складові комунікативної культури: діяльнісну, яка характеризує значущість цінностей, знань, умінь, навичок і особистісних якостей для реалізації ефективної професійної діяльності; власне комунікативну, яка визначає значущість цих самих компонентів для реалізації ефективного професійного спілкування. Однак такий поділ є умовним, адже очевидним є взаємопроникнення зазначених складових одна в одну³.

Наведені позиції науковців із приводу компетентності судового експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності вказують, насамперед, на складність сфери його функціонування. Це безпосередньо впливає на обсяг вимог, які ставляться до суб'єкта цієї діяльності. Іншими словами, багатогранність, складність такого елемента системи експертного забезпечення кримінального провадження, як судово-експертна діяльність, у першу чергу вказує на необхідність підготовки кадрів із притаманними їм відповідними соціально-психологічними та моральними якостями фахівців. Ці якості забезпечують компетентність зазначених суб'єктів.

Ураховуючи наведене, професіографія суб'єктів судово-експертної діяльності набуває особливої актуальності. Що ж собою являє професіограма? Це певна сукупність або система вмінь і навичок, психологічних якостей,

¹ Малік Ю. І. Розвиток комунікативних навичок як важливий чинник успішної діяльності державних службовців. *Державне управління: теорія і практика*. 2009. № 2 (10). URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Malyk.pdf.

² Щербаковський М. Г. Пріоритетні напрями втілення засади змагальності у судово-експертній діяльності. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики* : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті засл. проф. М. С. Бокаріуса, Харків, 20 груд. 2016 р. Харків : ХНУВС, 2016. С. 309–312.

³ Садовская В. С., Ремизов В. А. Основы коммуникативной культуры / общ. ред. В. А. Ремизова. Москва : ВЛАДОС, 2011. С. 87–89.

необхідних для успішного виконання професійної діяльності¹. Так, В. О. Коновалова, досліджуючи професійні якості та психологію осіб, які здійснюють провадження у справі, виокремила серед професійно необхідних властивостей такі якості, як творче мислення, комунікабельність, вольові якості, організаційні здібності, здатність протистояти негативним емоціям. До того ж вона вказує на необхідність постійної роботи над собою, аби не допустити професійної деформації. Зокрема, пропонується здійснювати взаємний обмін позитивним досвідом, самоконтроль, самокритику, прагнути творчо вирішувати професійні завдання². Н. І. Клименко зазначає, що експерт не зможе виконувати покладені на нього обов'язки без наявності сукупності ознак, що формують його професіоналізм. Ідеться про такі моральні та психологічні якості й ознаки особи експерта, як професійні знання, спостережливість, увага, глибина знань, гнучкість, логічність і критичність розуму, самостійність мислення, чесність, принциповість, здатність «подолати» переконання тощо³. Також до соціально-психологічних якостей, що мають найбільш важливе значення для виконання своєї професійної діяльності, базуючись на результатах анкетування судових експертів-психологів, пропонують відносити: загальний і спеціальний інтелект (79 %), концентрацію уваги (56 %), спостережливість (50 %), прагнення до істини (48 %), принциповість (47 %), акуратність (43 %), самоорганізованість (41 %), емоційну стійкість (34 %), зібраність (32 %), пунктуальність (28 %), наполегливість (26 %), цілеспрямованість (24 %), чутливість (9 %) та ін.⁴

Науковцями запропоновані й інші якості, якими має володіти професіональний експерт, на рівні розроблення узагальненої еталонної моделі сучасного експерта-професіонала⁵.

Під час розроблення професіограми суб'єкта судово-експертної діяльності вважаємо необхідним урахувати положення Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України⁶. У професіограмі можна закріпити знання нормативно-правових актів, що регламентують судово-експертну та наукову діяльність; методик і спеціальної літератури з проведення судових експертиз із відповідного напрямку досліджень; сучасних досягнень науки й техніки у відповідній галузі знань, у тому числі застосування спеціального обладнання; правил і норм із питань охорони праці та техніки безпеки, пожежної безпеки; правил внутрішнього трудового розпорядку.

Крім того, професіограма суб'єкта судово-експертної діяльності повинна містити також вимоги, що висуваються до його особистих якостей і здіб-

¹ Садовская В. С., Ремизов В. А. Знач. твір. С. 180.

² Коновалова В. Е. Правовая психология : учеб. пособие для юрид. вузов и фак., обучающихся по спец. «Правоведение». Харьков : Основа, 1990. С. 63, 68.

³ Клименко Н. І. Щодо питань про компетенцію судового експерта. С. 19–23.

⁴ Шепітько В. Ю. Вибрані твори. Харків : Апостіль, 2010. С. 547.

⁵ Див., наприклад: Судовий експерт: психологічні аспекти практичної діяльності : метод. посіб. 332 с.

⁶ Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України.

ностей. Зокрема, серед здібностей, якими повинен володіти судовий експерт, пропонують виділяти високий рівень розвитку образного, логічного й аналітичного мислення; розвинене просторове мислення; високий рівень стійкості уваги; високий рівень концентрації та переключення уваги; високий рівень розвитку пам'яті; математичні здібності; уміння чітко, ясно, лаконічно висловлювати свої думки в будь-якій формі; уміння швидко аналізувати й обробляти інформацію, що надходить. Стосовно особистісних якостей, то серед таких ставиться вимога до вміння прогнозувати події; схильність до дослідницької діяльності; спостережливості; відповідальності; старанності, систематичності у праці; терпеливості; критичності; уважності; обов'язковості, акуратності; чесності, принциповості; зосередженості; емоційно-вольова стійкість; незалежності, наполегливості; вимогливості до себе та інших¹.

Таким чином, професіографічна модель суб'єктів судово-експертної діяльності уявляється примірною схемою професіограми судового експерта. Ця схема має включати такі компоненти.

1. Зміст роботи:

- діяльність експерта чітко регламентована;
- проведення повного, незалежного, об'єктивного та обґрунтованого дослідження;
- процесуальна незалежність від сторін у справі, суду, органів досудового розслідування;
- виключна компетенція експерта у визначенні способу проведення експертизи (обрання певних методик (методів) дослідження);
- вирішення питань, які входять до кола спеціальних знань експерта, і заборона з'ясування питань права;
- суспільна значущість, резонанс справи;
- підвищена увага з боку учасників провадження та інших зацікавлених осіб у результатах дослідження;
- кримінальна (адміністративна) відповідальність судового експерта в разі порушень ним законодавства;
- виконання обов'язку щодо нерозголошення даних, які стали відомі експерту під час проведення експертизи;
- інтенсивність і напруженість роботи, наслідками яких є психофізіологічні перевантаження;
- необхідність у постійному підвищенні кваліфікації та удосконаленні своїх знань, умінь і практичних навичок, вивчення нових методик дослідження, нових видів інструментального обладнання, отримання практичного досвіду роботи з ним;
- ненормований робочий день тощо.

2. Професіонально-важливі якості:

2.1. Психофізіологічні параметри: висока працездатність, стійкість і здатність до тривалої концентрації уваги, зосередженість, емоційна стійкість (стресостійкість).

¹ Шенітько В. Ю. Вибрані твори. С. 547.

2.2. Особистісні якості: організованість, дисциплінованість і самоорганізованість, наполегливість, допитливість, рішучість, цілеспрямованість, самостійність; правосвідомість; уважність, спостережливість, зібраність, сумлінність, старанність, акуратність, гнучкість, критичність, посидючість; пильність, ініціативність.

2.3. Інтелектуальні якості: логічне мислення, вербальний інтелект, аналітичний розум.

2.4. Моральні якості (етичні правила): принциповість, наявність твердих переконань і прагнення до втілення їх у життя; тверда впевненість у достовірності викладених результатів (сформоване внутрішнє переконання експерта); небалакучість; коректні відносини з особами, які призначили експертизу, та іншими учасниками процесу.

3. Знання, уміння, навички: експерт повинен володіти базовими знаннями, особливо щодо провадження експертизи в різних видах судочинства, правового статусу експерта, нормативних документів у сфері судово-експертної діяльності, а також спеціальними знаннями у сфері криміналістики, судової експертології, у межах компетенції володіти методами та методами проведення судових експертиз, у тому числі комплексних.

4. Умови праці: у лабораторних умовах, поза службовим приміщенням (за місцем події або на місці знаходження об'єкта дослідження); соціальні контакти обмежені заборонаю вступати в непередбачені порядком проведення експертизи контакти з особами, якщо такі особи прямо чи опосередковано зацікавлені в результатах експертизи; робота передбачає виїзди на місце пригоди й відрядження; робота з комп'ютерною та криміналістичною технікою, лабораторним обладнанням, оргтехнікою, спецзасобами, вимірювальними приладами; робота зі шкідливими й небезпечними речовинами та об'єктами; тісна взаємодія з органами досудового розслідування й суду в межах чинного законодавства; ненормований робочий день; робота регламентована нормативно-правовими актами, інструкціями та носить індивідуальний характер.

5. Медичні протипоказники: стан здоров'я, що не дозволяє виконувати функції судового експерта.

6. Обставини, що забороняють участь особи як експерта: не може залучатися до виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта.

7. Вимоги до професійної підготовки: судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути: фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. Судові експерти, які не є працівниками спеціалізованих державних установ: мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку (стажування)

в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності в порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу». Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань.

8. Споріднені професії: судові експерти (експерти-криміналісти) державних спеціалізованих установ; судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ; викладачі криміналістики та судової експертизи (судової експертології) у навчальному закладі; наукові працівники державних спеціалізованих установ.

9. Діапазон посад: судовий експерт – старший судовий експерт – провідний судовий експерт – головний судовий експерт – керівник підрозділу (його заступник) – керівник спеціалізованої експертної установи (його заступник); молодший науковий співробітник – науковий співробітник – старший науковий співробітник – провідний науковий співробітник – головний науковий співробітник спеціалізованої наукової установи (яким присвоєна кваліфікація судового експерта).

10. Можливість здійснення трудової діяльності експертом самостійно або у складі юридичної особи, що не є державною спеціалізованою установою: судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз, та в кримінальних провадженнях може проводитися виключно державними спеціалізованими установами. Індивідуальну трудову діяльність здійснюють експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, виключно за експертними спеціальностями, визначеними відповідно до Додатку № 6 до Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів.

11. Попит на професію на ринку праці: з одного боку, існує попит на фахівців у специфічних галузях знань у зв'язку із політично-економічною ситуацією в країні (військові експерти, спеціалісти з вибухотехнічної експертизи, експерти-лінгвісти, експерти-психологи, експерти IT-технологій, експерти у сфері дослідження питань інтелектуальної власності та ін.). Усе частіше виникає попит на проведення приватними експертами криміналістичних видів експертиз (наприклад, судові почеркознавчі дослідження тощо). Із другого боку, незацікавленість у роботі, яка не має належного соціально-матеріального забезпечення та неспроможність держави забезпечити належне фінансування державних експертних установ.

Отже, професіографічна модель суб'єктів судово-експертної діяльності розробляється з урахуванням особливостей судово-експертної діяльності як сфери діяльності судового експерта і його професії. Це дасть можливість виділити основні критерії, яким повинен відповідати судовий експерт, що дозволить оптимізувати й підвищити ефективність діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення правосуддя в Україні.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СУДЕБНОГО ЭКСПЕРТА – ВАЖНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКСПЕРТНОЙ ДИДАКТИКИ

Ткаченко Н. Н.

Рассмотрены вопросы усовершенствования профессиональной подготовки судебного эксперта. Подготовка кадров судебных экспертов является одним из важнейших средств обеспечения правосудия в государстве, поскольку только специалист высокого научного уровня способен обеспечить предоставление объективного заключения на основе использования специальных знаний в любом виде судопроизводства. Именно поэтому создание эффективной модели коммуникативной деятельности судебного эксперта играет важную роль при подготовке судебно-экспертных кадров. Рассмотрены некоторые вопросы подготовки экспертных кадров в Украине и за рубежом. Обязательным элементом подготовки субъектов судебно-экспертной деятельности является выделение требований к их профессионально-речевой деятельности. Ведь уровень развитости коммуникативных умений и навыков непосредственно влияет на уровень коммуникативной компетенции, в целом определяет эффективность работы как каждого отдельного работника, так и всей системы. Особенную актуальность приобретает профессиография субъектов судебно-экспертной деятельности. Профессиограмма – это определенная совокупность или система умений и навыков, психологических качеств, необходимых для успешного выполнения профессиональной деятельности. Автором предложена профессиографическая модель субъектов судебно-экспертной деятельности, которая является примерной схемой профессиограммы судебного эксперта. Эта схема должна включать такие компоненты: содержание работы; профессионально важные качества; знания, навыки, умения; условия работы; медицинские противопоказания; обстоятельства, запрещающие лицу выполнять функции судебного эксперта; требования к профессиональной подготовке; родственные профессии; диапазон должностей; возможность осуществления трудовой деятельности экспертом самостоятельно или в составе юридического лица, которое не является государственным специализированным учреждением; спрос на профессию на рынке труда. Автором раскрыты характеристики указанных компонентов профессиограммы.

Ключевые слова: экспертная дидактика, профессиография субъектов судебно-экспертной деятельности, профессиограмма, профессия судебного эксперта, научная деятельность, специальные знания.

IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FORENSIC EXPERT IS IMPORTANT FACTOR FOR DEVELOPMENT OF EXPERT DIDACTIC

Tkachenko N. M.

The article considers improving issues of professional training of forensic expert. Training of forensic expert personnel is one of most important means of providing expert support of justice in the state, since only a high level specialist is able to provide an objective conclusion based on use special knowledge in any kind of legal proceedings. That is why the creation of an effective model of the communicative activity of a forensic expert plays an important role in the training of forensic expert personnel. Some issues of expert staff training in Ukraine and abroad are considered. Obligatory element

of the training of subjects of forensic expert activity is the allocation of requirements for their professional speech activity. After all, the level of development of communicative skills and habits directly affects the level of communicative competence, in general determines efficiency of work of each individual employee, as well as of the whole system as a whole. Professiography of forensic expert activity subjects is of particular relevance. Professiography is a definite set or system of skills and habits, psychological qualities necessary for the successful performance of professional activity. Author proposes a professiography model of subjects of forensic expert activity, which is an exemplary scheme of a forensic expert professiography. This scheme should include the following components: content of work; professionally important qualities; knowledge, skills, abilities; working conditions; medical contraindications; circumstances preventing a person from performing a forensic expert duties; requirements for professional training; related professions; the range of posts; possibility for performing labor activity by an expert independently or as a legal entity that is not owned a state specialized institution; demand for a profession in the labor market. Author reveals features of indicated components professiogram.

Keywords: expert didactic, professiography of the subjects of forensic expert activity, professiogram, profession of forensic expert, scientific activity, special knowledge.

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.23>

УДК 343.98

І. А. Петрова, головний науковий співробітник Харківського НДІСЕ, доктор юридичних наук, професор
E-mail: ekobezpeka.ira@gmail.com

ШЛЯХИ МОТИВАЦІЇ СПІВРОБІТНИКІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

Розкрито сутність мотивації в порівнянні зі стимулюванням, визначено її місце у створенні стійких внутрішніх мотивів, які спонукають співробітників судово-експертних установ до безперервного особистісного вдосконалення та розвитку. Указано на зв'язок необхідності використання сучасних методів мотивації співробітників із перспективами сталого розвитку судово-експертних установ.

Ключові слова: персонал, мотивація, стимулювання, судово-експертні установи, потреби, спонукання, сталий розвиток установи.

Сталий розвиток організації в будь-якій сфері діяльності сьогодні залежить від можливості реалізації потенціалу співробітників. Не є винятком і судово-експертні установи Міністерства юстиції України (далі – СЕУ), що об'єднують експертну та наукову діяльність і висувають високі вимоги щодо рівня компетентності своїх співробітників. Дійсно, співробітники СЕУ, які працюють на посадах судових експертів або наукових співробітників, з одного боку, мають бути висококваліфікованими професіоналами, а з другого – мають можливість розкрити свій творчий потенціал одночасно в цих двох напрямках діяльності. Слід однак зауважити, що повнота реалізації